

A halhatatlanok is meghaltak egyszer

Zeneszerzők betegségei (4. rész)

A zsenikről az ember általában alkotásaikra asszociál, és nem a mindennapjaik, különösen nem az egészségi állapotuk jut eszébe. Pedig életüket a mindennapi tevékenységük, és sokszor a betegséggel vívott harcuk is jellemezte. „Az alkotás önfelszámoló folyamat. Minden készülő műbe az egészség egy hányada épül be. A zeneszerzők a legfalánkabb múzsát szolgálják.” (Baranyi Ferenc)

Ez a sorozat a zeneszerzőket mint pácienseket állítja az olvasó elé. A köztudat sztereotípiáin túl (Beethoven süket, Schubert vérbajos, Bach vak) bemutatom az újabb, orvosi–zenetörténeti együttműködés alapján lényegesen árnyaltabb, részletesebb, sokszor meglepő ismereteket. Azt a képet, ami mozaikokból (boncleletek, levelek, naplók, hírlapi hírek, számlák, receptek, stb.) áll össze az orvostudomány jelenlegi tudásának és eszköztárának segítségével. Sor kerül a legnagyobbak (Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Schubert, Mahler és Bartók) mellett kevésbé ismert, de orvosi–orvostörténeti szempontból érdekes mesterekre is. A sorozatban elsősorban a betegségekről és nem a zeneművek méltatásáról lesz szó. A téma feldolgozása során azonban az egyik legmegrendítőbb élmény volt szembesülni azzal, hogy a zeneirodalom legszebb műveinek sorát süketen, vakon, levegőért kapkodva vagy belső démonaikkal küzdve alkották meg zseniális szerzőik.

Mozart

Wolfgang Amadeus Mozart, teljes nevén Johannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus Mozart (1756. január 27. – 1791. december 5.) a zenetörténet egyik legnagyobb alkotója. Hatszáznál több zeneművének mindegyike zsenialitásának bizonyítéka. Alkotói palettája rendkívül színes, szimfóniák, operák, versenyművek, kamarazene, kórusművek, egyházi zene, „szórakoztató zene” könnyedén és gyorsan kerültek ki a tolla alól. Virtuóz zongorajátékos volt, csodagyerek, de felnőtt korában is hangversenyzett, főleg ha anyagi gondjai voltak. Életének ese-

ményeivel foglalkozó művek könyvtárakat töltenek meg, a könyvek mellett filmek, színdarabok is bőven találhatóak. Valószínűleg nincs olyan nap, amikor művei ne szerepelnének hangversenyek programjában. Zenéjének méltatása nem tisztem, de nagyon szeretem, nagyon sokat hallgatom.

Mozart betegségei

Visszatérő tévedés (vándorhiba) a zenetörténészek és történészek részéről, hogy Mozartnak harmincöt éves koráig nem volt az életét és művészetét meghatározó betegsége. A művészetét pszichés rendellenességek, életét egy gyermekkorában szerzett, életre szóló betegség befolyásolta, ami korai halálát is okozta (lásd később).

Mozart pszichés rendellenességei

Pszichés megnyilvánulásainak kulcsát – mint szinte minden zeneszerző-zseni esetében – az utókor különböző pszichiátriai kórképekben vélte megtalálni. Így van ez Mozartnál is, aki szélsőségek között ingadozott, lelki egyensúlyából könnyen kibillent. Ezek a jól dokumentált jelenségek adtak alapot amatőr és hivatásos elmegyógyászoknak, hogy különböző címkéket aggassanak rá, a bipoláris elmezavartól a súlyos „depresszív skizofréniáig”. A Mo-

A 14 éves Mozart (Saverio dalla Rosa festménye, 1770)

zart elmeállapotát fáradhatatlanul kutató szakemberek ezeket a diagnózisokat erős kétkedéssel fogadják. Egy olyan pszichés rendellenesség van, amiben nagyjából egyetértés alakult ki a pszichiáterek között: a Tourette-szindróma.

Mozart Tourette-szindrómás volt?

Ezt a lehetőséget az utóbbi 20-30 évben többen, többször felvetették, kb. tíz éve elég erős bizonyítékokat felsorakoztató tanulmányok sora jelent meg. A rendellenesség neve egy XIX. századi francia neurológustól, Georges Gilles de la Tourette-től származik, aki a betegséget elsőként írta le. Legtöbbször gyermek- vagy fiatalkorban, jellemzően 21 éves kor előtt kezdődik. Nem tartható gyakori kórképnek, és elsősorban fiúk betegszenek meg.

A szindróma tünetei legtöbbször a kívülálló laikus számára is nyilvánvalóak: akaratlan mozgások és irányíthatatlan hangadások jellemzik a betegeket, melyeket tic-nek neveznek. A tic akarattól függetlenül jelentkező, gyors, ismétlődő mozgás vagy hangadás, ami hirtelen kezdődik és céltalan. A betegség kórereditéről sok (gyakran ellentmondó) elmélet van, annyiban ezek többé-kevésbé megegyeznek, hogy a neurotranszmitterek rossz aránya lehet felelős a kialakulásáért.

A betegség tünetei nagyon változatosak. A kényszermozgások (motoros tic-ek) és a hangadások (vokális tic-ek) lehetnek nagyon súlyosak vagy enyhébbek.

Az egyszerű formák többnyire csak egy testrésze szorítkoznak, illetve rövid hangok adásával járnak, és gyakran ismétlődnek. Ilyen például a pislogás vagy a szipogás. Ezzel szemben a szökdéscselés, lábdobogás, szó vagy mondatismétlés komplex tic-nek tekinthető. Legtöbbször motoros tic-vel indul a betegség (pislogás, fintorgás, hunyorgás, a szemhéj, a szemöldök vagy a száj megrándulása, illetve a fej rángása). Emellett a vállrángás és a végtagok hajlító mozgása is gyakran jelentkezik. Súlyosabb esetekben az egész test hajlítgatása vagy tömeges hiperkinézis (mozgásvihar) is jelentkezhet.

A hangadással járó tünetek közül gyakori a sóhajtás, a krakogás, a szipogás, esetleg morgó, ugató, horkantó hang produkálása. Némely esetben ezek a tic-ek helyetthez nem illő szavak, akár obszcén kifejezések hangos és szintén akaratlan kimondását (coprolalia) is magukban foglalják. Tourette-szindrómás betegek számolnak be arról, hogy a trágárságokat ki „kell” mondaniuk, vagy le kell írniük olyan helyeken (könyvtár, tanterem, templom), ahol az végképp nem illendő (lásd a Függelékben az ismeretterjesztő filmeket).

Előfordul, hogy a Tourette-szindrómás beteg sürgősen, szinte megszállottan ismételt bizonyos cselekvéseket. A betegség ún. klaszter-rendellenesség, azaz több különálló tünet jellemzi, és nincs két egyforma eset. Jól illusztrálja a Tourette-szindróma tüneteit Martin Scorsese *Aviátor* című filmjének főszereplője. A Tourette-szindrómás betegek tekintélyes hányada művész, zenész vagy író, és 50%-uk – legyenek a legkitűnőbb írók vagy muzsikusok – kényszeres-rögeszmés viselkedésű.

A betegség gyógyítása gyógyszerrel és pszichoterápiával történik. Újabban a súlyos esetekben agyi pacemakert ültetnek be a megfelelő agyi régióba, és ez a terápia jelentősen ritkítja és enyhíti az epizódok számát és intenzitását.

Érdekes paradoxon, hogy a betegség relaxációs-pszichológiai kezelésénél a Mozart zenék adjuváns hatása vált be a legjobban.

Mik azok a momentumok, amikből a szakértők Mozartot Tourette-szindrómásnak tartják? A viselkedése bizarr volt. Előfordult, hogy minden átmenet nélkül abbahagyott egy improvizálást a zongorán, és a következő pillanatban, mint egy gyerek, felugrott asztalra, székre és közben nyávogott. Szeretett társaságban viccelődni, gyakran átlépve a durvaság és a közönségesség határát.

Számos rögeszméje volt, az órák, a macskák, a cipőméretek, a felesége biztonsága – rettegett kiengedni az asszonyt a házból. Tudjuk, hogy rángatózott, grimaszokat vágott, összeütögette a lábát, és különösen viselkedett. Jól illusztrálja ezt a Peter Schaffer színműve nyomán készült Milos Forman film is.

Mindemellett Mozart imádott szórakozni, a társaság lelke volt, szerette a rímfaragást és a szójátékokat. Tréfáiban néha túl messzire ment, ez is igen jellemző a Tourette-szindrómásokra. Levelének nyelvezete néha meglehetősen mos-

datlan. Unokanővérének rímekbe szedett és meglehetősen obszcén tartalmú leveleket írt. Ezekben gyakran fordulnak elő indulatszóként olyan (szexuális együttlétre biztató) szófordulatok, amiket manapság lépten-nyomon hallhatunk, de nem ritkán perverz szexuális fantáziák is megjelennek a lánnyal kapcsolatban. A saját anyjával is hasonló stílusban csevegett, amelyben igen gyakran felbukkant az emberi ürülék és annak különféle trágár megnevezései. Ugyanaz a zseni, aki élete során áhitatra indító, a legmagasabb rendű egyházi és világi zenéket alkotott (zongoraversenyeknek lassú tételei híresek), egy olyan hatszólamú kánont is papírra vetett, ami a „Nyald ki a seggem” címet viselte. Nem csak trágár leveleket írt, de trágár dalszövegeket is, gyakran a legszebb dalmlamra (lásd a Függelékben: Mozart 3 dirty songs).

Érdekes megközelítése olvasható Mozart egyes műveinek Benjamin Simkin cikkében. A szerző szerint a rondóforma kiteljesedése Mozartnál történik meg. (A rondó az ismétlődő visszatérés elvére épül. Ezt a formát a mindig vissza-visszatérő azonos rondótéma és a közük ékelődő különböző epizódzenék jellemzik.) Simkin joggal feltételezi, hogy a dallamok nem azért ismétlődnek gyakran, mert Mozart invenciójából nem telt volna új dallamok megírására, hanem a Tourette-betegekre jellemző ismétlések nyilvánulnak meg benne. Egy jellegzetes Mozart rondó a Függelékben található.

A Mozart életét befolyásoló és halálához vezető betegség

Halálával kapcsolatban nagy a laikus és a szakmai érdeklődés, számos elmélet született. A téma egyik legnagyobb szakértője L. R. Karhausen francia orvos, 1998-ban 118 elméletet számolt össze, de találkoztam olyan forrással is, ahol 140 féle halálokról „tudnak”.

A mérgezés lehetőségét – akár a zeneszerző kollégája, Antonio Salieri követte volna el, akár maga Mozart a szifiliszének kezelése során – a XIX. század elején terjedő pletykák ellenére már egy idő óta egyöntetűen kizárják a kutatók. Nem valószínű az a népszerű elmélet sem, hogy a szabadkőművesek mérgezték volna meg (a Varázsfuvola című operában elkövetett „esküszegés”, bizonyos

titkok felfedése miatt). A vélekedések túlnyomó része egy-egy epizódot ragad ki a kórtörténetből, és nevezi meg azt halálokként, holott a halálhoz egy hosszas, gyermekkorban kezdődő betegség folytonos romlása, és annak szövődményei vezettek. Számomra a leginkább logikus és legelfogadhatóbb Schulteisz Emil dr. elmélete (lásd a Függelékben). Ő abból indult ki, hogy az édesapa 1762. október 20-i levele meszesemenően pontos leírását adja az erythema nodosumnak: „... néhány krajcárnyi nagyságú, igen piros és kissé kiemelkedő foltot találtam, melyek érintéskor fájdalmat okoztak neki. De csak a sípcsontjain, könyökein lehetett látni, és az ülepén volt néhány. Lázás volt...” Egyúttal levelében fogfájásról és arcduzzanatról számol be. Feltehetően az erythema nodosummal, illetve a gócos infekcióval volt összefüggésben a röviddel ezután fellépett ízületi gyulladás, aminek többszöri fellángolásáról és egy 1766-ban lezajlott, különösen súlyos relapszusáról szintén az apa ad hírt. 1784 szeptemberében apjához intézett levelében négy napon át ismétlődő, órákig tartó, hányással, lázzal és izzadással járó kólikáról számol be, amit vizelési zavar követett. Schulteisz különös jelentőségűnek tartja ezt a beszámolót, mert a vesekólikának, illetve pyelitisnek ez a leírása arra a szervre utal, ami látenszen valószínűleg már évek óta beteg. Ettől az epizódtól kezdve igen gyakran panaszkodott általános rosszullétről. Gyakori, kízó fejfájása volt, nővérének egyik levele pedig sárgásápadt arcszínéről tesz említést.

1791-es prágai utazása és prágai tartózkodása során környezetének is feltűnik különösen rossz egészségi állapota. Kortársa és első életrajzírója írja: „...Színe sápadt volt, arca szomorú, folyton betegeskedett...” 1791. szeptember 30-án a Varázsfuvola bemutatóját még maga vezényelte, de október közepén erre már nem volt ereje. November elején annyira összeszedte magát, hogy szabadkőműves-kantátáját november 18-án vezényelni tudta. Két nap múlva ismét ágynak esett, most már utoljára. Betegsége ezen napjaiban keményen dolgozott a Requimen.

Állapota rohamosan rosszabbodott. Eddig is meglévő enyhe arcduzzanata fokozódott, kezei, lábai megdagadtak, többször hányt, nyelvét száraznak érezte. December 4-én teljesen elerőtlenedett, 5-én, kevéssel egy óra előtt halt meg.

A Mozart család az anya halála után
(Johann Nepomuk della Croce festménye, 1780)

Mozart utolsó napjaiban orvosával

Schultheisz Emil úgy foglalja össze Mozart betegségét és halála körülményeit, hogy a gyermekkorban elszenvedett Streptococcus-infekció következményei voltak az ízületi gyulladások, majd idült vesebetegség következett be, a chronicus glomerulonephritist ismétlődő pyelonephritis is súlyosbította. Mindezek zsugorveséhez vezettek, és a halál urémiás kóma tünetei között állt be.

Mozart a tömegkultúrában

Mozart nevének említése a világ nagy részén az emberekből előhív valamilyen emléket, ami többnyire nem más, mint „árúvédjegy”. Azoknál, akik a klasszikus zené-

vel nem ismerkedtek meg, ez többnyire sekélyes sztereotípiák: Mozart golyó, Mozart csokoládé, turisztikai célpont, egy film behízselgő dallamú kísérőzenéje, vagy – horribile dictu – a Mozart musical. ■

Dr. Berta Gyula

Függelék

Mozart életrajza

https://hu.wikipedia.org/wiki/Wolfgang_Amadeus_Mozart

Ismeretterjesztő filmek a Tourette-szindrómáról

http://indavideo.hu/video/Tourette_szindroma

<https://www.youtube.com/watch?v=jYRa-fpNonY>

Mozart scatológiája a British Medical Journalben

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1884718/>

Mozart „piszkos szájú” dalairól

<http://mentalfloss.com/article/55247/3-dirty-songs-mozart>

Nyald ki... kánon

<https://www.youtube.com/watch?v=C78HBp-Youk>

Rondó a Haffner-szerenádból (Jascha Heifetz)

https://www.youtube.com/watch?v=fVSgx7gKc_k

Schultheisz Emil cikke Mozart betegségéről és haláláról

http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/2.11/05_04_schultheisz_mozart.pdf

Források

Dr. Köves Péter (Lege Artis Medicinae)

Dr. Debreczeni Anikó (Web beteg)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az idén 20 éves Magyar Asztma Nővérek Országos Egyesülete a 2015. szeptember 26-án Budapesten megrendezésre kerülő Jubileumi Konferenciája alkalmából az egyesületi tagok részére pályázatot hirdet

az asztmás és a COPD-s betegek inhalációs kezelése során szerzett tapasztalataim

témakörben.

A pályamunkákat 10 perces előadás formájában kérjük elkészíteni Power Point vagy Prezi használatával. A díjazott pályamunkákat a konferencián elhangzott előadást követően közlésre alkalmas kézirat formába átdolgozva is kérjük benyújtani. A pályamunkák díjazása:

I. díj: 80 000 Ft

II. díj: 60 000 Ft

III. díj: 40 000 Ft

Közönségdíj: regisztráció és két éjszaka szállása egy 2016. évi belföldi tüdőgyógyászati konferencián

A pályázat benyújtásának határideje: 2015. augusztus 15.

A pályázat benyújtásának feltétele: legalább egyéves tagság a Magyar Asztma Nővérek Országos Egyesületében

A pályázat benyújtásának módja: elektronikus formában az asztmanoverek@gmail.com címre